

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 23 • Sayı / Issue: 1 • Haziran / June 2023 • 81-96

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1255037

ZAYIF RÂVİ VE ZAYIF RİVÂYET KAVRAMLARI AÇISINDAN HATİB EL-BAĞDÂDÎ'NİN TAKYÎDÜ'L-'İLM ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

An Analysis of Hatib Al-Bagdâdî's Work Titled Takyîd Al-İlm From the Conceptions of Weak Narrator and Weak Narration

Muhittin DÜZENLİ

Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Samsun, Türkiye

Assoc. Prof, Ondokuz Mayıs University, Faculty of Divinity, Department of Basic Islamic Sciences, Samsun, Türkiye

mduzenli@omu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-0916-5181>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 22.02.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 15.05.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.06.2023

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Muhittin Düzenli)

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

ZAYIF RÂVİ VE ZAYIF RİVÂYET KAVRAMLARI AÇISINDAN HATİB EL-BAĞDÂDÎ'NİN TAKYÎDÜ'L-'İLM ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

An Analysis of Hatib Al-Bagdâdî's Work Titled Takyîd Al-İlm From the Conceptions of Weak Narrator and Weak Narration

Öz

Hadis tarihinin başlangıcından günümüze kadar üzerinde en fazla durulan kavramlar arasında "zayıf hadis" bulunmaktadır. Hadis usûlü eserlerine bakıldığında rivâyetin zayıflığının büyük ölçüde râvilerle ilişkili olarak ele alındığı görülür. Müelliflerin zayıf hadise yönelik yaklaşımları ve zayıf hadis kavramının İslami gelenekte ne anlam ifade ettiği hususu dikkate alınmadığında yapılacak değerlendirmelerin yüzeysel olacağı aşikardır. Her ne kadar rivâyetü'l-hadis kaynaklarından biri olmasa da hadis usulünün sistematize edilmesinde öncü isimlerden biri olarak kabul edilen Hatib el-Bagdâdî'nin, *Takyîdü'l-'ilm* adlı eserinde zayıf hadisleri kullanıp kullanmadığı, kullandıysa hangi ölçütlere binaen bu hadisleri eserine aldığı müelliflerin yöntemlerinin tespiti açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda çalışmamız, klasik dönemde müelliflerin hadis usûlü açısından zayıf görülen rivâyetleri bilerek kullandıkları temel varsayımından hareket etmektedir. Bu çalışmanın temel tezi, Hatib el-Bagdâdî'nin zikredilen eserinde hadis usulü prensipleri çerçevesinde birçok zayıf hadisi kullandığı ancak bunun arkasında muhtelif gerekçelerin bulunduğudır. Bu incelemenin sonucunda Hatib el-Bagdâdî'nin rivâyetlere yönelik yaklaşımının gerçekte diğer hadis koleksiyonlarının müelliflerinden çok farklı olmadığı görülmüştür. Müellif, çoğu hadis aliminin yaptığı gibi rivâyetleri kendi özel şartları çerçevesinde ele almış ve aynı rivâyetin muhtelif tarîklerini zayıf rivâyetleri kullanırken göz önünde bulundurmıştır. Ayrıca hadis ilminin belli bir konusuna özel olarak yazılan eserlerde müelliflerin rivâyetlerin sıhhatine ilişkin daha rahat davrandıkları da bu gerekçelere ilave edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Zayıf hadis, Hadis Usûlü, Hatib el-Bagdâdî, Takyîdü'l-'ilm.

Abstract

"Weak hadith" is among the concepts that have been emphasized the most since the beginning of the history of hadith. When we look at the works of Hadith Methodology, it is seen that the weakness of the narration is mostly dealt with in relation to the narrators. It is obvious that the evaluations to be made will be superficial when the approaches of the authors towards weak hadith and what the concept of weak hadith means in the Islamic tradition. Although he is not one of the sources of hadith, whether el-Khatib al-Baghdâdî, who is considered one of the prominent scholar in the systematization of the hadith method, used weak hadiths in his work named Takyîd al-'ilm, and if he used it, according to what criteria the authors included these hadiths. It is extremely important for the identification of methods. In this context, our study is based on the basic assumption that the authors knowingly used the narrations that were seen as weak in terms of hadith methodology in the classical period. The main thesis of this study is that el-Khatib al-Baghdâdî used many weak hadiths within the framework of the principles of hadith methodology in the mentioned work, but there are various reasons behind this. As a result of this examination, it has been seen that el-Khatib al-Baghdâdî's approach to the narrations is not much different from the authors of other hadith collections. The author, as most hadith scholars do, handled the narrations within the frame-work of their own special conditions and took into account the various versions of the same narration while using weak narrations. In addition, it can be added to these justifications that the authors are more comfortable with the authenticity of the narrations about the works written specifically for a certain subject of the science of hadith.

Keywords: Hadith, Methodology of hadith, Weak hadith, el-Khatib al-Baghdâdî, Takyîd al-'ilm

GİRİŞ

Hadis usulü eserlerinde ele alınan temel meselelerden biri kuşkusuz râvilerin güvenilirliği meselesidir. Zira, rivâyetlerin sıhhat açısından durumu büyük ölçüde râvilerin adâlet ve zapt durumlarına bağlıdır. Bu nedenle temel hadis kaynakları sıhhat açısından değerlendirmeye tabi tutulurken genelde rivâyetlerin isnad açısından tahlil ve analizleri göz önüne alınır. Bu nedenle hadis edebiyatında râvilerle ilişkin literatür, başka hiçbir ilim dalına nasip olmayacak ölçüde geniş bir çerçevede ele alınmıştır. Bir eserin kaynaklık değeri eserde zikredilen bilgi ve haberlerin sıhhati ile yakından bağlantılıdır. İslam düşüncesinde Buhâri ve Müslim'in *Sahîh*'lerinin Kur'an'dan sonra en sağlam kaynak olarak telakki edilmeleri de adı geçen müelliflerin rivâyetlerin sıhhatine yönelik titizliklerinden kaynaklanmaktadır.

Hatîb el-Bağdâdî'nin, *Takyûdü'l-'ilm* adlı eseri de bu yönüyle incelemeye değer eserlerden biridir. Hadis ilmi dışında diğer birçok İslami disiplinlerde de kaynak olarak kullanılan bu eser, her ne kadar rivâyetü'l-hadis kapsamında kabul edilmese de hadislerin yazılması ile ilgili hemen hemen tüm rivâyetleri içermesi ve bu bilgilerin hepsinin isnadlı bir şekilde aktarılması sebebiyle incelemeye değerdir. Hatîb el-Bağdâdî'nin zikredilen bu eseri genelde hadislerin yazılmasına yönelik bilgilerin en temel kaynağı olarak kabul edilmiş ve bu bağlamda hem Arap dünyasında hem de Türkiye'de farklı çalışmalara konu olmuştur. Ancak bu çalışmaların hiçbiri *Takyûdü'l-'ilm*'de zikredilen rivâyetlerin isnad analizi üzerinde durmamış, sadece kitâbetü'l-hadîs (hadislerin yazılması) meselesine ilişkin atıf yapılması gereken bir eser olarak mütalaa edilmiştir. Örneğin, Paul L. Heck tarafından kaleme alınan ve Nevzat Tartı tarafından Türkçe'ye tercüme edilen "Yazının İslâm Medeniyetindeki Epistemolojik Sorunu: Hatîb Bağdâdî'nin (ö 463/1071) *Takyûdü'l-'ilm*'i" isimli çalışma yazının İslam düşünce sistemindeki epistemolojik boyutu üzerinde durmakta ve rivâyetlerin/râvilerin tahliline hiç değinmemektedir.¹ Konu ile ilgili bir diğer çalışma, Kasım Şulul tarafından "Hadîsin İlk Yazılı Kaynakları veya Takyûdü'l-'ilm Meselesi" adıyla yayımlanan makaledir. Yazar, *kitâbetü'l-hadîs* veya diğer ifadeyle *Takyûdü'l-'ilm* meselesinin tartışıldığı klasik dönem kaynaklarını kısa bir değerlendirmeye tâbi tutmuş, ardından Hatîb el-Bağdâdî'nin konuya dair yazmış olduğu *Takyûdü'l-'ilm* adlı eserini geniş bir şekilde değerlendirmiştir. Hadisçi olmadığı için konu ile ilgili rivâyetlerin tetkikine hiç değinmeyen yazar, sadece kitâbet meselesini ele almakla yetinmiştir.² Ahmed Ateş'in kaleme aldığı "-Hatîb el-Bağdâdî ve Takyûd al-'ilm Adlı Eseri" isimli çalışma da benzer muhtevaya sahiptir.³ Halbuki hadis usulünün öncü isimlerinden biri olarak kabul edilmesi nedeniyle Hatîb el-Bağdâdî'nin bu eseri rivâyetlerin isnad açısından tahlil ve analizi açısından da ele alınmalıdır. Zira bir kaynağın "muteber" oluşu içerisinde zikrettiği rivâyetlerin sıhhat değeri ile ölçülür. Biraz önce de ifade ettiğimiz üzere bu eser hadis araştırmalarında kullanılan ve çoğu çalışmada referans olarak gösterilen eserlerden biridir. Bu nedenle hadis usulünün sistematize edilmesinde öncü isimlerden biri olarak kabul edilen Hatîb el-Bağdâdî'nin, *Takyûdü'l-'ilm* adlı eserinde zayıf hadisleri kullanıp kullanmadığı, kullandıysa hangi ölçütlere binaen bu hadisleri eserine aldığı müelliflerin yöntemlerinin tespiti açısından son derece önemlidir. Bu çalışmanın temel varsayımı, Hatîb el-Bağdâdî'nin *Takyûdü'l-'ilm* adlı eserinde birçok zayıf hadis kullandığı ancak bunun arkasında muhtelif gerekçelerin bulunduğudır. İşte bu gerekçelerin saptanması bu çalışmanın temel hedefini oluşturmaktadır. Çalışmamızda içerik analizine başvurulmuş ve eserdeki tüm rivâyetler hadis usulü prensipleri çerçevesinde özellikle de râviler açısından tahlil edilmiştir. Ancak, zayıf hadislere ilişkin tüm hususların dile getirilmesi bu çalışmanın sınırlarını aşacağından konuya ışık tutacağını düşündüğümüz *kezzâb*, *münker*, *metrûk* gibi râvilerin adâletine taalluk eden ve rivâyeti zayıf duruma düşüren tabirler üzerinden bir sınırlama yoluna gidilmiştir. Eserdeki rivâyetlerin tetkikine geçmeden önce râvi ve rivâyetin zayıflığı meselesine değinmek yerinde olacaktır.

¹ Bk. Paul L. Heck, "Yazının İslâm Medeniyetindeki Epistemolojik Sorunu: Hatîb Bağdâdî'nin (ö 463/1071) *Takyûdü'l-'ilm*'i", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/4 (01 Ağustos 2004), s. 225-248.

² Bk. Kasım Şulul, "Hadîsin İlk Yazılı Kaynakları veya Takyûdü'l-'ilm Meselesi", *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 1/1 (2015), s.185-200.

³ Ahmed Ateş, "el-Hatîb el-Bağdâdî ve Takyûd al-'ilm Adlı Eseri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1952), 91-103.

1. HADİS USULÜ AÇISINDAN RÂVİNİN VE RİVÂYETİN ZAYIFLIĞI

Hadis rivâyetlerinin zayıflığı problemi İslâm ilim ve kültür tarihinde mütekaddimûn döneminden günümüze kadar ciddi tartışmalara konu olmuş ve bu tartışmalar, hadislerin *sahîh-zayıf* ayırımı ve bu ayırımı dikkate alınması gereken kriterlerin yanı sıra zayıf hadislerin bilgi/delil değeri üzerinde merkezleşmiştir. Bu kadîm problem, günümüzde de halen tartışılmaya devam edilmektedir. Bu tartışmalara bakıldığında, *zayıf hadis* kavramının zaman zaman, nebevî olmayan bir mefhuma işaret ettiği gibi bir yanlış anlayış çerçevesinde ele alındığı da görülmektedir. Özetle söylemek gerekirse; zayıf hadisler islâmi ilimlere kafa yormuş birçok kişi tarafından –çoğu zaman- kullanılamaz nitelikte kabul edilmiş, bazen mevzû hadis ile aynı anlamda kullanılmış ve sıhhat açısından zayıf hadisin neliğine ilişkin sağlam ve tutarlı bir yöntem geliştirilememiştir.⁴ Öte yandan İslâm düşüncesinde bu kavram, zaman zaman kişisel kanaatlere kurban edilmiş, hadis tarihinin öncü simalarından Buhâri ve Müslim bile eserlerine zayıf hadis almakla tenkit edilmişlerdir.⁵

Sıhhat bakımından hadis çeşitlerinden *Sahîh hadis* kavramı; “adâlet ve zabt sahibi râvilerin kendileri gibi adâlet ve zabt sahibi râvilerden muttasıl bir senedle rivayet ettikleri şâz ve muallel olmayan hadis”⁶ şeklinde tanımlanırken, *hasen hadis* terimi “sıhhat şartlarını ihtivâ etmekle birlikte râvilerinden biri veya birkaçının zabt durumu sahîh hadis râvisine nispetle daha aşağıda kabul edilen hadis” şeklinde tanımlanmıştır.⁷ *Zayıf hadis* terimi ise; “sahîh veya hasen hadisler için belirlenen kriterlerden en az birini taşımayan rivâyetler”⁸ olarak tarif edilmiştir. Bu şartların rivâyetlerde bulunup bulunmadığı, rivâyetin birçok yönden tetkik edilmesi ile anlaşılacakla birlikte klasik tanımdan hareketle bir hadisin zayıflığının büyük ölçüde râvi ile ilişkili kabul edildiği söylenebilir. Nitekim zayıf hadis çeşitlerine bakıldığında bunların çoğunluğunun râvînin adâleti ve zabtı ile seneddeki kopukluk vb. râvîlere yönelik sebeplerden kaynaklandığı görülmektedir.⁹

Sahîh hadis kavramının tanımından da anlaşıldığı üzere bir rivâyetin sıhhati öncelikle o rivâyeti nakleden râvîlerin adâlet ve zabt durumlarına bağlıdır. Bu bağlamda, râvînin zayıf kabul edilmesinin, naklettiği rivâyeti de zayıf hale getirip getirmeyeceği ve naklettiği tüm rivâyetlerin bu kapsamda olup olmadığı hususu cevaplanması gereken en önemli soru(n)lardır. Hiç şüphesiz, bir râvînin zayıf kabul edilmesi onun tüm rivâyetlerinin zayıf olduğu anlamına gelmez. Böyle bir yaklaşımın klasik dönem müelliflerinin yöntemlerine uygun olmadığını, söyleyebiliriz. Nitekim Buhârî ve diğer münekkitler, isnad zincirinde bulunan her râvînin doğru sözlü olduklarına, her râvînin işittiği haberi kendisinden sonraki râviye herhangi bir değişiklik yapmadan naklettiğine kanaat getirdiklerinde, o hadisi *sahîh* şeklinde ele almışlar, söz konusu râvînin güvenilir olup olmaması arasında bir ayırım gözetmemişlerdir. Yine, râvîlerden birinin hata yaptığına dair bir

⁴ Muhittin Düzenli, “Zayıf Hadisin Epistemik Değeri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/1 (2018), 188.

⁵ Ahmet Tahir Dayhan, *Buhârî’ye Yöneltilen Bazı Tenkitler* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1995), 63-198; Kemal Özcan, “Buhârî ve Müslim’in Sahîhleri Hakkında Farklı Görüşler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2014), 230-238; Yavuz Köktaş, “Müslim’in Sahîh’ine Yapılan En Eski Tenkid: Ebu’l-Fadl El-Herevî’nin İlelu’l-Ahâdis Fî Kitâbi’s-Sahîh Li-Müslim Adlı Eserinin Takdim ve Tercümesi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/3 (2005), 36-54; Mehmet Said Hatıboğlu, “Müslüman Âlimlerin Buhârî ve Müslim’e Yönelik Eleştirileri”, *İslâmi Araştırmalar* 10/1-2-3 (1997), 1-14.

⁶ Ebû Amr Osmân b. Salâh eş-Şehrezûrî İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadis* (Beyrut: Dârü’l-Fıkr, 1986), 15-16; Celaleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Suyûtî, *Tedribü’r-râvî fi şerhi Takrîbi’n-Nevâvî*, thk. Muhammed Avvâme (Medine: Dârü’l-Yusr, 2016), 1/27-29; Ebû’l-Feth Muhammed İbn Ali İbn Dakiku’l-İyd, *el-İktirâh fi beyâni’l-istilâh ve mâ udîfe ilâ zalike mine’l-ehâdisi’l-ma’dûdeti fi’s-sihâh* (Bağdat: Matbaatü’l-İrşâd, 1982), 154-155; Nureddin İtr, *Menhecü’n-nakd fi ’ulumi’l-hadis* (Dımaşk: Dârü’l-Fıkr, 1978), 242.

⁷ Ahmet Yücel, *Başlangıçtan Günümüze Hadis Usulü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2009), 226.

⁸ Mahmut Demir - Mehmet Emin Özafşar, “Zayıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/157.

⁹ Demir - Özafşar, “Zayıf”, 44/158.

kanaate sahip olduklarında ise o hadisi reddetmeyi tercih etmişler, bu durumda da râvinin güvenilir veya zayıflığına bakmamışlardır.¹⁰

İşte bu nedenle, zayıf râvilerin ele alındığı eserlerde müelliflerin râvilerin zayıflığına işaret eden hadislerinden bir kısmını özellikle naklettiklerini ve hatalarına işaret ettiklerini görmekteyiz. Ukaylî'nin (ö.322/934) *ed-Duafâü'l-kebîr*, İbn Adî'nin (ö.365/976) *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, Zehebî'nin (ö.748/1348) *Mîzânü'l-i'tidâl*, Buhârî'nin (ö.256/870) *et-Târîhu'l-kebîr* adlı eserlerinde buna dair birçok örnek görebilmek mümkündür. Örneğin, İbn Adî *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl* adlı eserinde Kurrâ b. Abdurrahman'ın cerh-ta'dîl açısından durumunu belirtirken, hatalarına işaret etmek için naklettiği rivâyetleri de zikretmiştir.¹¹ Hiç şüphesiz râvinin, zayıf olduğunu ifade etmek suretiyle ele alınması mümkün iken hatalı rivâyetlerine de ayrıca temas edilmesi, râvilerin *sahîh* rivâyetlerinin de bulunabileceğine işaret etmektedir. Hadis münekkitlerinin “şu râvi zayıftır” şeklindeki ifadeleri râvinin naklettiği rivâyetlerinde fazlaca hata yaptığını göstermektedir. Zira bir râvinin, naklettiği rivâyetlerde fazlaca hata yapması diğer nakillerinde de benzer hataları yapabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Râvinin zayıf terimiyle tenkit edilmiş olması onun naklettiği rivâyetlerin tümünün zayıf olarak değerlendirilmesini gerektirmez. Zayıf olarak kabul edilen râvilerin nakilleri arasında *sahîh* kabul edilenler olduğu gibi *zayıf* olarak telakki edilenler de vardır. Zayıf kabul edilen râvilerin naklettiği rivâyetlerin sahihliği ve zayıflığı sadece tek bir gerekçe ile değil, muhtelif delillerin analiz edilmesine dayanmakta, ancak derin ve titiz bir araştırma neticesi belirlenebilmektedir. İşte bu sebeple Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh* adlı eserlerine bakıldığında Hâlid b. Mahled (ö.213/828)¹², Şerîk b. Abdullah el-Leysî (ö.140/758)¹³ gibi bazı alimler tarafından zayıf kabul edilen râvilerden¹⁴ nakledilen ve *sahîh* kabul edilen hadisleri görebilmekteyiz. Buna ilaveten Buhârî'nin *Sahîh*'inde yer alıp da, bid'atçı olmakla itham edilen Adıyy b. Sâbit el-Ensârî (ö.116/73), İbrahim b. Tahmân Ebû Saîd el-Horasânî (168/784), Sâlim b. Aclân el-Eftas el-Cezerî el-Ümevî (132/749), Hâlid b. Mahled el-Katavânî el-Becelî el-Kûfî (213/828), Yahyâ b. Sâlih el-Hımsî el-Vuhâzî (222/836) gibi onlarca râvi mevcuttur.¹⁵

İbn Hacer, Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'inde 430 râvinin muhtelif yönlerden tenkit edildiğini ve bu râvilerden 80 kadarının zayıf râvi olmakla itham edildiğini ifade etmektedir.¹⁶ Buhârî ve Müslim'in, asıl amaçları *sahîh* hadisleri güvenilir râviler yoluyla nakletmek olmasına rağmen, onlar, zayıf râvileri muhtevi isnadları -şâhit ve mütâbaat amacıyla- kullanmaktan da çekinmemişlerdir.¹⁷ Buhârî ve Müslim'in yöntemlerine baktığımızda; onların *sahîh* hadislerin

¹⁰ Hamza Abdullah Melîbârî, *Hadis Usulüne Yeni Yaklaşımlar*, çev. Muhittin Düzenli, Ayhan Ak (İstanbul: İnsan Yayınları, 2013), 136; Buhârî'nin râvilerin adaletine yönelik yöntemi için bk. Osman Aydın, “Râvinin Adâletine İlişkin Hususiyetler Bağlamında Buhârî'nin Hadis Ricâline Yaklaşımı 'el-Câmiu's-Sahîh Özelinde'”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/32 (2017), 741-770.

¹¹ Ebû Ahmed Abdullah İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavved (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 6/53.

¹² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh* (Riyâd: Beytü'l-Efkâr ed-Düveliyeye, 1998), “Rikâk”, 81/38.

¹³ Buhârî, “Rikâk”, 81/38.

¹⁴ Hâlid b. Mahled'in zayıflığı için bk. Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *el-Mugnî fî'd-duafâ* (Haleb: Dâru'l-Maârif, 1971), 1/236; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1985), 1/250; Ebu Ca'fer Muhammed b. Amr el-Ukaylî, *ed-Du'afâü'l-kebîr*, thk. Abdulmut'î Emin Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1984), 2/15; Ebü'l-Haccâc Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 8/63; İbn Adî, *el-Kâmil*, 3/34; Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Büstî İbn Hibbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, thk. Hamdî b. Abdilmeccid es-Selefi (Riyâd: Dâru's-Süme'yî, 2000), 2/380.

¹⁵ Süleyman Doğanay, “Bid'atçılıkla Tenkid Edilen Buhârî Ravileri”, *Bilimname: Düşünce Platformu* 28 (2015), 26-44; Buhârî genel olarak bid'at ehlinde rivayet konusunda çekimser olmakla birlikte ona göre Ehl-i bid'at olarak değerlendirilen bir fırkaya mensubiyet râvinin rivayetini terk etmeyi gerektiren ağır bir kusur ya da tek başına yeterli bir cerh sebebi sayılmamıştır. Bk. Halil İbrahim Turhan - Mustafa Taş, “Buhârî'nin Ehl-i Bid'at Râvileri ile İlgili Metodu”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2016), 107-108.

¹⁶ Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Hedyü's-sari mukaddimetu Fethi'l-bari bi-şerhi Sahihi'l-Buhari*, thk. Abdülkadir Şeybe el-Hamdi (Riyad, 2001), 13.

¹⁷ Cemal Ağırman, “Hadis Kaynaklarını Okuma Yöntemi ve Musanniflerin Dili”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006), 64-65.

hemen peşinden onları takviye edebilecek nitelikteki rivâyetleri, zayıf râvileri muhtevî isnadlarla zikrettiklerini görmekteyiz. Muhtemelen bu durum, onların bilerek takip ettikleri bir yöntemdir. Zira, aynı konuda *sahîh* isnadlarla gelen rivâyetlerin nakledilmesi, içerisinde zayıf râvilerin bulunduğu rivâyetleri ve bu rivâyetlerde bulunan zayıflığı bir anlamda tolere etmektedir. Müslim'in *münker* kavramına yönelik sunduğu anekdotta bu hususa işaret edilmiş, *münker* olmakla itham edilen bir râvinin naklettiği rivâyetlerinin çoğunun bu vasfı taşıması halinde (güvenilir râvilerin rivâyetlerine aykırı nakilde bulunması) onun hadisinin *metrûk* ve *gayr-i makbûl* kabul edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁸ Müslim'in Mukaddime'sinde dile getirdiği bu ifadelerinden, râvinin *münkeru'l-hadîs* olarak isimlendirilebilmesi için rivâyet ettiği hadislerin çoğunda makbûl râvilerin rivâyetlerinde aykırı nakilde bulunması ve *münker* (bilinmeyen) hadisler nakletmiş olması gerekmektedir. Bu aykırılığın çok fazla olmadığı durumlarda söz konusu râvinin rivâyetinin terki gerekmez. Muhtemelen bu nedenle Müslim "Bir muhaddisin hadisindeki münkerlik alâmeti" ifadesinde özellikle "muhaddis" tabirini kullanmayı tercih etmiş, "zayıf muhaddis" dememiştir.¹⁹ Kısaca ifade etmek gerekirse râvilerin güvenilirliği mutlak anlamda o rivâyetin sahihliğini göstermediği gibi râvilerin bir veya birkaçının zayıf kabul edilmesi de tikel anlamda o rivâyetin zayıf olduğunu göstermez. "Bu hadis zayıftır, çünkü râvisi zayıftır" şeklindeki bir kanaat, açıkça söylemek gerekirse yüzeysel bir analizden öte bir şey ifade etmez. Zira bir hadisin *sahîh*, *hasen* veya *zayıf* şeklinde nitelendirilmesi tikel bir rivâyet üzerinden yapılacak kadar basit bir iş değildir. Râvinin güvenilirliği sadece tek bir hadisinin sahihliği ile kabul edilebilecek bir husus olmadığı gibi râvinin zayıflığı da bir veya birkaç hadiste yaptığı hataya bağlanamaz. Bu nedenle, râvinin zayıf şeklinde vasıflandırılması, naklettiği rivâyetin zayıf olduğuna işaret edebilecek delillerden sadece biri olarak ele alınmalıdır. Rivâyetin başka tarîklerle desteklenmesi, rivâyetin metninde herhangi bir problem görülmemesi çoğu zaman müelliflerin isnadda zayıf râvi bulunmasını önemsememelerini gerektirmiştir.

Diğer taraftan müelliflerin eserlerini telif ederken takip ettikleri yöntem, zaman zaman zayıf hadis kullanmalarını da beraberinde getirmiştir. Zira bir rivâyetin nakledildiği konu başlığı içerisindeki işlevi gereği müellifler, bazen bilerek zayıf hadisler nakletmişlerdir. Örneğin râvinin bilinmemesi (cehâletü'r-râvî), hadis usûlünde, râvinin adâlet vasfını ortadan kaldırdığı için rivâyetin *sahîh* sınırları dışına çıkmasına nedenlerden biridir.²⁰ Böyle kabul edilmesine rağmen Müslim'in naklettiği bir hadisin isnâdında kimliği belirsiz bir râvi kullanmış olması²¹ aynı rivâyetin sorunsuz farklı tariklerini ilgili bölümde zikretmesi nedeniyledir. Muhtemelen Müslim, bu isnâdı zikrederken söz konusu isnadda meçhûl râvi bulunduğunun farkındadır. Ancak rivâyetin sorunsuz isnadlarını da naklettiği için, birinde böyle bir problemin mevcudiyeti ona göre sorun teşkil etmemektedir. Buna, müelliflerin bazılarının benimsedikleri yöntemin aksine hareket etmeleri, ya da gereken titizliği gösterememe gerçeğini de ilave etmek gerekir. Çünkü hadislerin sıhhatini tespit etme ameliyesi ictihâdi bir olgudur.²² Râvilerin bir kısmı bir muhaddise göre zayıf kabul edilirken diğer bir kimseye göre güvenilir değerlendirilebilmektedir. Ayrıca, bazen de zayıf rivâyetler, müellif tarafından konuyla ilgili diğer sahih rivâyetlere mütâbaat amacıyla kullanılabilir. Kısaca ifade etmek gerekirse râvinin cerh-ta'dîl açısından zayıf görülmesi mutlak anlamda hadisin de zayıflığını gerektirmez. Böyle bir durumla karşı karşıya kalındığında hadisin diğer varyantlarının dikkate alınması ve rivâyetin bütünlük içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Sadece râvinin zayıflığı ile tikel anlamda bir rivâyetin sıhhatine veya zayıflığına hükmetmek fevrî ve yüzeysel bir yaklaşımdır. Hicrî üçüncü asır müellifleri de rivâyetleri bu çerçevede ele almışlardır. Bu yaklaşımın hicrî üçüncü asırdan sonra da devam ettiği ve Hatîb Bağdâdî'ye gelinceye kadar birçok müellifin zayıf râvilerin naklettiği rivâyetleri -belli şartlar çerçevesinde- aktardıkları görülmektedir.

¹⁸ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmiu's-sahîh* (Riyâd: Beytü'l-Efkâr ed-Düveliyye, 1998), "Mukaddime", 56-57.

¹⁹ Melîbârî, *Hadis Usulüne Yeni Yaklaşımlar*, 249.

²⁰ *Mechûlül-ayn* olan râvinin rivâyetinin kabul edilip edilmeyeceği konusunda farklı kanaatler vardır. Çoğunluğa göre *mechûlül-ayn* olarak kabul edilen râvi adı sanı belli olmayan râvi hükmünde olup rivâyeti kabul edilmez. Bk. Emin Âşıkutlu, "Meçhul", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/286.

²¹ Rivâyetin isnâdı şu şekilde aktarılmıştır: *وَحَدَّثَنِي مَنْ سَمِعَ حُجَّاجًا الْأَعْوَرُ* Bk. Müslim, *el-Câmiu's-sahîh*, "Cenâiz", 11/103.

²² Ağırman, "Musanniflerin Dili", 56.

Zayıf râvilerden nakledilen rivâyetlerin eserlerde nakledilmesine yönelik biraz önce zikrettiğimiz tavırların benzerini Hatîb el-Bağdâdî'nin eserlerinde de görebilmemiz mümkündür. Hadis usûlüne ilişkin öncü isimlerden biri olması nedeniyle Hatîb'in yaklaşımı konunun anlaşılması bakımından son derece önemlidir. Onun *Takyîdü'l-'ilm* isimli eserini incelediğimizde hadis usûlü açısından son derece zayıf olarak değerlendirilen râvileri ve bu râvilerden nakledilen rivâyetleri eserine aldığı ve rivâyetlerin sıhhatine yönelik en ufak bir değerlendirmede bulunmadığı söylenebilir. Eserin, sahih-zayıf ayırımı gözetmeksizin hadislerin yazılmasına yönelik tüm rivâyetleri derlemeyi amaç edindiği ve bu nedenle bu tür rivâyetlere yer verdiğini söyleme imkânımız olmakla birlikte, müellif eserinin girişinde veya içeriğinde buna dair bir açıklama yapmamıştır. Zikredilen rivâyetler ve bu rivâyetlerin isnadları incelendiğinde *münkerü'l-hadîs* veya *metrûkü'l-hadîs* olarak vasıflandırılan birçok râvinin rivâyetlerinin nakledildiği hatta *kezzâb* [hadis uydurmakla] itham edilen ve uydurma hadis nakletmekle meşhur râvilerin nakillerinin eserde yer aldığı görülmektedir.

2. MÜNKER VE METRÛK HADİS NAKLETMEKLE İTHAM EDİLEN RÂVİLERDEN HADİS ALMASI

Sözlükte “inkâr etmek, bilmemek, hoş karşılamamak” anlamındaki *nekr* kökünden gelen *münker* kavramı tarihi süreçte farklı tanımlanmakla beraber “zayıf râvinin güvenilir râviye muhalefeti sebebiyle zayıf kabul edilen hadis” mânasında kullanılmıştır.²³

Hem rivâyetin hem râvinin tenkidine yönelik kullanılan *münker* kavramı hadis değerlendirmelerinde daha çok “hadîsün münkerün” şeklinde geçer. Birçok farklı kullanımı olmakla beraber genellikle metrûk râviler için kullanılan bu terimin “Münkerü'l-hadîs, hadîsühü münkerün, haddese bi-menâkîr (münker hadis rivayet etmiştir) fî hadîsihî ba'zu menâkîr, revâ menâkîr, fî hadîsihî nekâretün (hadislerinde münker olanlar var), yervi'l-menâkîr, ehâdîsühü menâkîr, lehû menâkîr, fî hadîsihî menâkîr, indehû menâkîr, ye'tî bi'l-menâkîr (münker hadis rivayet eder),”²⁴ şeklinde farklı terkiplerle karşımıza çıktığını görmekteyiz. Ancak muhaddisler bu tabirleri, râvinin hadis rivayetinde ehil olup olmadığından ziyade rivayetlerinde münker hadis bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla kullanmışlardır. Bu tabirlerden biri güvenilir kimseler için kullanıldığında, münker rivâyetlerinin az, zayıf ve metrûk râviler için kullanıldığında ise bu tür rivâyetlerinin fazla olduğu anlaşılır.²⁵

Hatîb el-Bağdâdî'nin, *Takyîdü'l-'ilm* adlı eserinde *münkerü'l-hadîs* veya *metrûkü'l-hadîs* tabirleri ile tenkit edilen bilinen pek çok kimseden hadis naklettiği görülmektedir. Bunlardan biri Ebû Saîd el-Hudrî'den (ö.74/693-94) nakledilen ve onun, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) hadisleri yazmak amacıyla izin istediği ve ona izin verilmediğine ilişkin rivâyetlerdir. Konu ile ilgili Ebû Saîd el-Hudrî'den nakledilen hadisin dört farklı²⁶ isnadını nakleden Hatîb el-Bağdâdî bu tariflerin hepsini *İbn Uyeyne – Abdurrahmân b. Zeyd b. Eslem - Atâ b. Yesâr - Ebû Saîd el-Hudrî* kanalıyla almıştır.

Bu rivâyetler şunlardır;

... حَدَّثَنَا ابْنُ عَيْنَةَ، عَنْ ابْنِ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: " اسْتَأْذَنْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ أَنْ أَكْتُبَ الْحَدِيثَ، فَأَبَى أَنْ يَأْذَنَ لِي "

...Atâ b. Yesâr'dan (ö.103/721) nakledildiğine göre Ebû Saîd el-Hudrî (ö.74/693-94) şöyle demiştir: “Hz. Peygamber'den hadisleri yazmak için izin istedim, Fakat bana izin vermekten kaçındı.”²⁷

²³ Mehmet Efendioğlu, “Münker”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/13; Ahmet Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 76.

²⁴ Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, 77-80.

²⁵ Efendioğlu, “Münker”, 32/14.

²⁶ Hatîb el-Bağdâdî eserinde söz konusu rivâyete ilişkin üç farklı metin ve 4 farklı isnad zikretmiştir.

²⁷ Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-'ilm* (Beyrut: Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, 1974), 32; Ebû Ca'fer Muhammed b. Suleymân b. Habîb el-Esedî Luveyn, *el-Cuz'*, thk. Ebû 'Abdurrahmân Mes'ad b. 'Abdulhamîd es-Sa'denî (Riyad: Edvâ'u's-Selef, 1997), 69; Ebu Hafs Ömer b Ahmed b Osman el-Bagdadi İbn Şahin, *en-Nasih ve'l-mensuh mine'l-hadis*, thk. Semîr b. Emin ez-Zuheyrî (Zerka: Mektebetu'l-Menâr, 1998), 471.

...حَدَّثَنَا لَوْيْنٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ ابْنِ زَيْدٍ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: " اسْتَأْذَنْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ أَنْ يَأْذَنَ لِي أَنْ أَكْتُبَ الْحَدِيثَ، فَلَمْ يَأْذَنْ لِي " ، وَقَالَ الْبُخَارِيُّ: " فَأَبَى أَنْ يَأْذَنَ لِي "

...Atâ b. Yesâr'dan (ö.103/721) nakledildiğine göre Ebû Saîd el-Hudrî (ö.74/693-94) şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'den hadisleri yazmak için bana izin vermesini istedim, izin vermedi."²⁸ Buhârî bu rivâyetin [فَأَبَى أَنْ يَأْذَنَ لِي] "Bana izin vermekten kaçındı." şeklinde nakledildiğini söylemiştir.²⁹

...حَدَّثَنَا سَفِيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: " اسْتَأْذَنْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الْكِتَابِ فَأَبَى أَنْ يَأْذَنَ لَنَا "

...Atâ b. Yesâr'dan (ö.103/721) nakledildiğine göre Ebû Saîd el-Hudrî (ö.74/693-94) şöyle demiştir: "(Hadisleri) yazmak için Hz. Peygamber'den izin istedik, bize izin vermekten kaçındı."³⁰

Rivâyet, zikrettiğimiz bu eserlerin dışında başka kaynaklarda da zikredilmekte ve farklı isnad sayısı toplam on beş sayısına ulaşmaktadır.³¹ Rivâyetin *Takyîdü'l-ilm* adlı eserde geçen varyantları (dört rivâyet) *Ebû Saîd el-Hudrî - Atâ b. Yesâr - Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem* isnâdı ile nakledilmekte ve Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem sonrası rivâyetin tarîkleri çoğalmaktadır.

Ancak rivâyetin bu ve diğer tüm isnadlarında bulunan Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem (ö.182/798) isimli râvi, ricâl değerlendirilmelerinde *münker* hadis nakletmekle itham edilen zayıf bir râvidir.³² Hâkim en-Neysâbûrî ve Ebû Nu'aym'ın ifadesine göre Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem, uydurma hadisler rivâyet eden (metrûk) râvilerden biridir.³³ İbn Hibbân'ın belirttiğine göre o, "Hadîsleri bilmeden ters yüz eder, munkatî' hadîsleri, isnâdı tam olan rivâyetler ile karıştırırdı. Bu nedenle de Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem, (hadisleri) terkedilmeye müstehak râvilerden biridir."³⁴ Zikredilen bu gerekçelerle rivâyetin bu isnad ile zayıf olduğu ortaya çıkmaktadır. Rivâyetin *Takyîdü'l-ilm*, Tirmizî ve Dârimî tarafından nakledilen diğer tarîkleri de göz önüne alındığında karşımıza şu şekilde bir isnad şeması çıkmaktadır;

²⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-ilm*, 32-33; İbnu'l-Kayserânî, *Zahîratu'l-Huffâz mine'l-Kâmil l'İbni 'Adiyy*, thk. Abdurrahman el-Feryevâî (Riyâd: Dâru's-Selef, 1996), 1/391. [فَلَمْ يَأْذَنَ لِي] lafzıyla, rivâyet sadece bu kaynakta nakledilmiştir.

²⁹ Buhârî'nin rivâyetle ilgili bu değerlendirmesine kaynaklarda rastlayamadık. Ancak bir önceki dipnotta da ifade ettiğimiz üzere rivâyet Buhârî'nin ifade ettiği şekilde şu kaynaklarda geçmektedir; Luveyn, *el-Cuz'*, 69; İbn Şahin, *en-Nasih ve'l-mensuh*, 471.

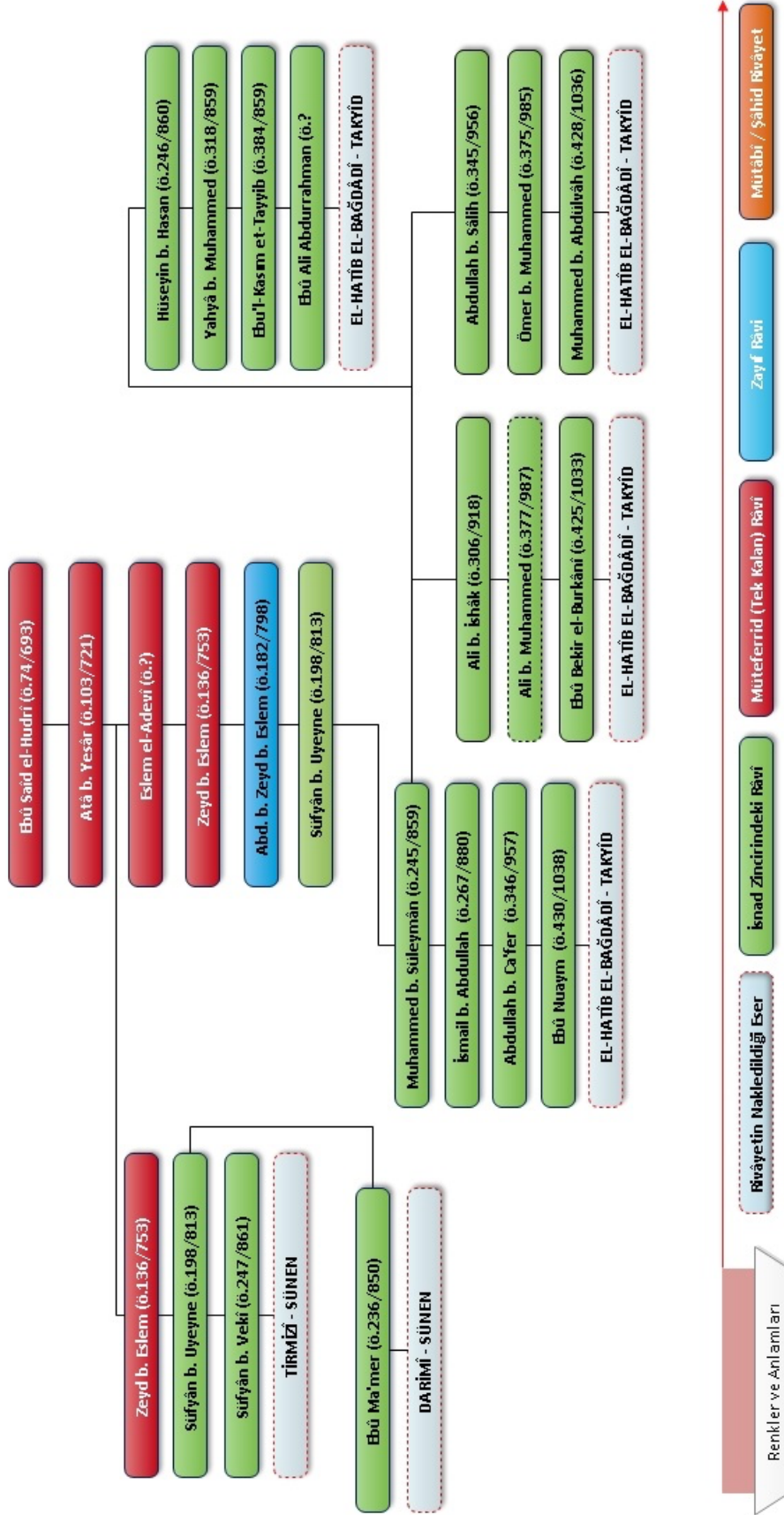
³⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-ilm*, 33; Muhammed b. İsmâ Tirmizî, *es-Sünen* (Riyâd: Beytü'l-Efkâr ed-Düveliyye, 1998), "İlim", 38/11; Dârimî, *Sunenu'd-Dârimî*, ed. Huseyn Selîm Esed ed-Dârânî (Kahire: Dâru'l-Muğnî, 2000), "Mukaddime", 42.

³¹ Diğer tarîkler için Bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-ilm*, 32; İbn Şahin, *en-Nasih ve'l-mensuh*, 471; İbnu'l-Kayserânî, *Zahîratu'l-Huffâz*, 1/391; Ebû'l-Haccâc Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman Mizzi, *Tuhfetü'l-esrâf bi-ma'rifeti'l-etrâf* (Bombay: Dâru'l-Kayyime, 1966), 3/408.

³² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *et-Tarîhü'l-evsat*, thk. Teysîr b. Sa'd, Yahyâ b. Abdullâh (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 2005), 4/930; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *ed-Duafâ'u's-Sağîr*, thk. Ebû Abdullâh Ahmed b. İbrahim b. Ebî'l-Ayneyn (Dimyat: Mektebetu İbn Abbâs, 2005), 64; İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/108; el-Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-kebîr*, 2/60.

³³ İbn Arrâk, *Tenzîhu's-şerîa*, thk. Abdulvahhâb Abdullatîf-Abdullah Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1399), 1/78.

³⁴ İbn Hibbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn*, 11/22.

Rivâyet, isnad şemasında da görüldüğü gibi, Tirmizî ve Darîmî’de, diğer tarîklerde zayıf râvi olarak kabul edilen râvi [*Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem*] bulunmadan onun babası Zeyd b. Eslem’den aktarılmıştır. ³⁵ Dolayısıyla *Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem* isnâdı ile nakledilen rivâyetler zayıf telakki edilmekle birlikte diğer iki tarikte en azından bu yönüyle herhangi bir sorun gözükmemektedir. Bununla beraber Dârimî ve Tirmizî’nin naklettiği rivâyetlerin senedinde yer alan Süfyân b. Uyeyne’nin müdellis³⁶ şeklinde tenkit edilmesi ol sebebiyle *sahîh* olmayacağı ifade edilmiştir.

Ancak *müdellis* râvilerin semâya delâlet eden “semi’tu” ve “haddesenâ” gibi lafızlarla aktardıkları rivâyetlerin sahih kabul edileceği muhaddislerin çoğu tarafından kabul edilen bir görüştür.³⁷ Süfyân b. Uyeyne’nin Tirmizî’deki rivâyetinde tedlîse delâlet eden “an” lafzını zikretmiş olmasına³⁸ rağmen Dârimî’nin kaydında *haddesenâ* sigasını kullandığının tespit edilmiş olması³⁹ onun söz konusu rivâyette tedlîs yapmadığını göstermektedir.⁴⁰ A’zamî gibi araştırmacıların da zayıf olarak kabul ettikleri bu rivâyet⁴¹ biraz önce de ifade ettiğimiz üzere Tirmizî ve Darîmî tarafından zikredilen bu problemler olmadan nakledilmiştir. Hatîb el-Bağdâdi, muhtemelen Dârimî ve Tirmizî’nin naklettiği diğer tarikleri [veya rivâyetin başka tarîklerine] bildiği için kendisine kadar ulaşan isnadlarda söz konusu tarîklerin üstündeki tenkit edilmiş râvileri sorun etmemiştir. Kanaatimizce Hatîb rivâyetleri *sahîh* çerçevesinde değerlendirmekte ve diğer tariklerde râvilere yönelik problem olmamasını yeterli görmektedir.

Hatîb el-Bağdâdi’nin münker hadis nakletmekle itham edilen râvilerden hadis naklinde bulunmasına birçok farklı örnek verilebilir. *Takyîdü’l-’ilm* adlı eserde nakledilen rivâyetlerin isnadlarında bulunan râviler bu yönüyle analiz edildiğinde Abdurrahman b. İshâk,⁴² Hasîb b. Cehder (ö.146/763),⁴³ Halîl b. Mürre (ö.160/776),⁴⁴ İsmâil b. Seyf el-Basrî,⁴⁵ Abdullah b. Mu’mel el-Mahzûmî (ö.160/776),⁴⁶ Bakıyye b. Velîd b. Sa’id (ö.197/812),⁴⁷ Süleyman b. Musâ el-Kuraşî

³⁵ Tirmizî, “İlim”, 38/11; Dârimî, “Mukaddime”, 42.

³⁶ Sözlükte “bir şeyin kusurunu örtmek” anlamındaki *tedlîs*, terim olarak “râvinin, görüşmediği ya da görüştüğü halde kendisinden hadis işitmediği hocasından sanki işitmiş gibi rivâyette bulunması” anlamına gelmektedir. Bk. Bünyamin Erul, “Tedlîs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/262.

³⁷ Ahmet Yücel, “Hadislerin Yazılmasıyla İlgili Rivayetlerin Tenkit ve Değerlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16-17 (2014), 96; Ahmet Yücel, *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi Hicri İlk Üç Asır* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996), 168.

³⁸ [سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ]

³⁹ [عَنْ سَفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ]

⁴⁰ Yücel, “Hadislerin Yazılmasıyla İlgili Rivayetler”, 96.

⁴¹ A’zamî, *ed-Dirâsât fi’l-hadisî’n-nebevî* (Beyrut: Mektebetü’l-İslâmî, 1980), 1/77.

⁴² Abdurrahman b. İshâk, Ahmet b. Hanbel ve diğer bazı muhaddisler tarafından *münkerü’l-hadis* ve *metrûk* olarak vasıflandırılmış ve zayıf kabul edilmiştir. Bk. Hatîb el-Bağdâdi, *Takyîdü’l-’ilm*, 52; Ebû’l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî İbnü’l-Cevzî, *el-Mevdû’ât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman (Medine, 1968), 2/3/584; Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Mizanü’l-’itidal fi nakdi’r-ricâl*, thk. Muhammed Rıdvan (Dimeşk: Mu’essesetu’l-Risâle, 2009), 2/83; İbn Hibbân, *Kitâbü’l-mecrûhîn*, 11/19.

⁴³ Abdussamed b. Süleyman ve Hasîb b. Cehder (ö.146/763) hadis münekkitleri tarafından *münker* hadisler nakletmekle tenkit edilmiş ve hadislerinin delil olarak kullanılamayacağı ifade edilerek zayıf râviler arasında kabul edilmiştir. Bk. Hatîb el-Bağdâdi, *Takyîdü’l-’ilm*, 65; el-Ukaylî, *ed-Du’afâu’l-kebîr*, 2/572; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *et-Târîhü’l-kebîr* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2008), c.6, s.106; İbn Hibbân, *Kitâbü’l-mecrûhîn*, 13/133; Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 18/98.

⁴⁴ Halîl b. Mürre’nin (ö.160/776) rivayetlerinin sahih olmadığı ve *münkerü’l-hadis* ile itham edildiği ifade edilmektedir. Bk. Hatîb el-Bağdâdi, *Takyîdü’l-’ilm*, 66; el-Ukaylî, *ed-Du’afâu’l-kebîr*, 3/383; Buhârî, *et-Târîhü’l-kebîr*, 1/458.

⁴⁵ İsmâil b. Seyf el-Basrî sika râvilerden *gayr-i mahfûz* hadis nakletmekle itham edilmiş ve ayrıca *sirkatü’l-hadis* (hadis hırsızlığı) ile suçlanmıştır. Bk. Hatîb el-Bağdâdi, *Takyîdü’l-’ilm*, 67; İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/148; ez-Zehabî, *Mizanü’l-’itidal*, 1/230; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisanü’l-mizan*, thk. Abdulfettah Ebû Gudder (Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 2002), 6/144.

⁴⁶ Abdullah b. Mu’mel el-Mahzûmî (ö.160/776) *münker* hadis nakletmekle itham edilmiş ve birçok muhaddis tarafından zayıf olarak kabul edilmiştir. Bk. Hatîb el-Bağdâdi, *Takyîdü’l-’ilm*, 68-69; el-Ukaylî, *ed-Du’afâu’l-kebîr*, 2/408; Ebû Zekerıyyâ Yahyâ İbn Maîn, *Târîhu İbn Maîn (Rivâyetu’d-Dûri)*, thk. el-Abbâs b. Muhammed ed-Dûri (Kahire: Dâru’l-Fârûk, 2013), 1/106; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl* (Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsî’l-Arabî, 1952), 5/175; İbn Hibbân, *Kitâbü’l-mecrûhîn*, 10/521.

⁴⁷ Bakıyye b. Velîd b. Said (ö.197/812) meçhûl kişilerden *münker* rivâyetler nakletmekle itham edilmiştir. Bk. Hatîb el-Bağdâdi, *Takyîdü’l-’ilm*, 72; İbn Hibbân, *Kitâbü’l-mecrûhîn*, c.4, s.229; Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, c.22, s.475.

(ö.119/737),⁴⁸ Osman b. Atâ el-Horasânî (ö.155/771),⁴⁹ Husâm b. Misekki (ö.163/779),⁵⁰ Temmâm b. Necîh⁵¹ gibi râvilerin “münkerü'l-hadîs” veya metrûkû'l-hadîs” tabirleri ile tenkit edilen râviler olduğunu görmekteyiz.

Hadis Usûlüne dair yazdığı eserle temâyüz eden Hatîb el-Bağdâdî'nin tenkit edilmiş ve mecrûh kabul edilmiş râvilerden nakledilen rivâyetleri kullanması akla birkaç ihtimal getirmektedir. Bunlardan birincisi Hatîb'in söz konusu rivâyetlerin bu râviler olmadan nakledilmiş tarîklerini bildiği, dolayısıyla söz konusu râvilerin rivâyetlerini kullanmakta herhangi bir sakınca görmediğidir. İkincisi rivâyetlerin metinlerinin sıhhatine yönelik bir problem görmediği için bu râvilerin rivâyetlerini nakletmesidir. Buna ilave olarak rivâyetlerin ahkâma taalluk etmemesi nedeniyle sıhhat şartı aramadığı söylenebilir.

3. HADİS UYDURMAKLA İTHAM EDİLEN RÂVİLERDEN HADİS NAKLETMESİ

“Kizb” kelimesi sözlükte “bilerek yahut bilmeyerek bir şey veya olay hakkında olduğundan farklı haber vermek” anlamına gelir. Hadis ilminde ise, bir sözün, fiilin, takrir veya sıfatın uydurulup Hz. Peygamber'e izafe edilmesini, râvinin hocasından işitmediği bir hadisi işitmiş gibi nakletmesini, hadisin isnadında değişiklik yapmasını, hocasına ait olmayan rivayetleri ona aitmiş gibi göstererek nakletmesini ve onun rivâyetlerine ilaveler sokuşturmasını ifade eder. Hangi amaçla yapılırsa yapılsın bilerek ve isteyerek hadis uydurma veya uydurulmuş bir sözü uydurma olduğuna işaret etmeden nakletmek, râvinin adâlet sıfatını ortadan kaldıran en ağır tenkit sebepleri arasında zikredilmektedir. Bu nedenle, Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes, Abdullah b. Mübârek ve Ahmed b. Hanbel gibi birçok muhaddis, Hz. Peygamber adına bilerek yalan söyleyen bir râvinin, rivayetinin –tövbe etse bile- bir daha asla kabul edilmeyeceği görüşünde ittifak etmiştir.⁵²

Hatîb el-Bağdâdî, mevzû (uydurma) hadisler nakletmekle bilinen hatta “kezzâb” vasfıyla tescillenen râvilerin bulunduğu isnadları eserinde kullanmıştır. Ebu Ubeyde'nin hadis yazmayı hoş görmediğini naklederken Velîd b. Müslim el-Kureşî'den naklettiği bir rivâyeti kullanmış⁵³ Ebû Hüreyre'den (ö.58/668) nakledilen “Bir adam: ‘Ey Allah'ın Rasulü, Hiçbir şey ezberleyemiyorum’ şeklinde hafızasından şikâyet edince Hz. Peygamber de (s.a.v.): Ezberlemek için sağından (elinden) yardım al, buyurdu”⁵⁴ rivâyetini aktarırken *kezzâb* tabiriyle nitelenen Hasîb b. Cehder'in (ö.146/763) bulunduğu isnâdı eserine almıştır. Örnekler bu saydıklarımızla sınırlı değildir. Bunların dışında da hem müdellis olduğu söylenen hem de yalan uydurduğu veya uydurma hadisler naklettiği hadis münekkitleti tarafından belirlenen birçok râvinin bulunduğu hadisleri Hatîb'in muhtelif başlıklar altında kullandığı görülmektedir.

⁴⁸ Süleyman b. Musâ el-Kuraşî (ö.119/737) zayıf kabul edilen ve *münkerü'l-hadîs* olmakla itham edilen râvilerden biridir. Bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-İlm*, 75; el-Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-kebir*, 4/543; İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/230.

⁴⁹ Osman b. Atâ el-Horasânî (ö.155/771) *münkerü'l-hadîs* ile itham edilen son derece zayıf râvilerden biridir. Bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-İlm*, 76-77; Ebû Zekeriyâ Yahyâ İbn Maîn, *Suâlatu İbni'l-Cuneyd*, thk. Muhammed b. Ali el-Ezherî (Kahire: el-Fârûkû'l-Hadîse, 2007), 1/163; el-Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-kebir*, 3/74; *ez-Zehabî, Mizanü'l-i'tidal*, 2/69; İbn Adî, *el-Kâmil*, 8/54.

⁵⁰ Husâm b. Misekki (ö.163/779) *münkerü'l-hadîs* tabiri ile cerh edilen son derece zayıf bir râvi olarak kabul edilmiş ve birçok muhaddis tarafından rivâyetleri terk edilmiştir. Bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-İlm*, 92; İbn Adî, *el-Kâmil*, 4/172; *ez-Zehabî, el-Mugnî fi'd-duafâ*, 1/155.

⁵¹ Temmâm b. Necîh çok *vehim* sahibi olmakla ve *münker* hadisler nakletmekle itham edilen zayıf bir râvidir. Bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-İlm*, 102; el-Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-kebir*, 1/80; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/445; İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/552; *Mizzî, Tehzîbu'l-kemâl*, 24/175.

⁵² Emin Aşıkutlu, “Kizb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/126.

⁵³ Rivâyetin isnadında bulunan Velîd b. Müslim el-Kureşî *kezzâb* olarak nitelenen râvilerden duymadığı hadisleri nakletmesi ile (*tedlîs*) meşhur bir râvidir. Bu nedenle rivâyetin bu isnad ile zayıf olduğu söylenebilir. *Mizzî, Tehzîbu'l-kemâl*, 4/200; *ez-Zehabî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2006), 7/460. Burada şunu da söylemeliyiz ki; Hatîb, *tedlîs* sebebiyle bir râvinin *kezzâb* vasfı ile nitelendirilmenin doğru olmadığını düşünmüş olabilir. Ancak, *tedlîs* râvinin yalan söylemesine işaret eden bir nitelendirme değildir. Şafîi “*tedlîs* yalannın kardeşidir” sözünü de bu nedenle söylemiştir.

⁵⁴ Rivâyetin isnadında bulunan Hasîb b. Cehder (ö.146/763) *kezzâb* olarak nitelenen râvilerden biridir. Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn de Hasîb b. Cehder'in zayıf olduğunu ve *münker* hadis nakletmekle meşhur olduğunu söylemişlerdir. Bk. el-Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-kebir*, 1/602; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/397.

Ali b. Âsım b. Süheyb (ö.201/816)⁵⁵, Abdulaziz b. Cüreyc (ö.150/767)⁵⁶, Abdurrahîm b. Harûn (ö.200/815)⁵⁷, Atâ b. Aclân⁵⁸, Zeyd el-Ammî⁵⁹, Dâvud b. Abdülcabbâr⁶⁰, Mutarrif b. Mâzin⁶¹, bu râviler arasında sayılabilir. Hiç şüphesiz bu konuda vereceğimiz örnekler bu şahıslarla sınırlı değildir. Bunların dışında cerh edilen birçok râviden, kendisine ulaşan rivâyetleri adı geçen eserde kullandığı isnadlara ilişkin bir araştırma ile tespit edilebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Rivâyetlerin sıhhatini belirlemede râvilerin durumlarının ne denli etkili olduğu malumdur. Zira hadis usûlünde bir bilginin/haberin mevsûkiyeti öncelikle o bilgiyi/haberi getiren kişilere bağlanmıştır. Her ne kadar rivâyetlerin sıhhatinde metin ve muhtevanın sıhate yönelik değerlendirmelerde ayrı bir yeri bulursa da, râvilere ilişkin değerlendirmelerin sıhhat açısından daha öncelikli olarak ele alındığı bir gerçektir. Hadis tarihi boyunca râvilere yönelik telif edilen yüzlerce ciltlik külliyat, râvilerin bu bağlamda ne kadar önemsendiğini gösteren bir husustur.

Takyîdü'l-ilm adlı eser üzerinde yaptığımız inceleme neticesi, usulcülüğü ile ön plana çıkmış Hatîb el-Bağdâdî'nin, rivâyetlerin sıhhatine hâlel getirebilecek bu tür rivâyetleri herhangi bir açıklama yapmadan kullandığı görülmüştür. Hadis usulünün hemen her konusuyla alakalı eserler telif eden Hatîb el-Bağdâdî'nin bu yaklaşımı gerçekte diğer hadis koleksiyonlarının müelliflerinden çok farklı değildir.

Hatîb el-Bağdâdî'nin hadislerin yazılmasına yönelik telif ettiği *Takyîdü'l-ilm* adlı eserinde kullandığı rivâyetlerin isnadlarında bulunan râvilerin cerh ve ta'dîl durumlarına yönelik yaptığımız bu araştırma neticesi onun, en ağır ifadelerle tenkit edilen birçok râvinin naklettiği rivâyetleri eserinde kullandığını göstermiştir. Bu durum, birkaç ihtimalle izah edilebilir; birincisi Hatîb'in söz konusu rivâyetlerin bu râviler olmadan nakledilmiş tarîklerini bildiği, dolayısıyla söz konusu râvilerin rivâyetlerini kullanmakta herhangi bir sakınca görmediğidir. İkinci ihtimal ise rivâyetlerin metinlerinin sıhhatine yönelik bir problem görmediği için bu râvilerin rivâyetlerini nakletmiş olmasıdır. Kanaatimizce müelliflerin bir kısmı rivâyetlerin metinlerine yönelik bir problem görmediklerinde isnatta bulunan râvilerin güvenilirlik açısından durumlarını dikkate almamışlardır. Öte yandan bir konuda sahih bir rivâyetin varlığı aynı konuda zayıf râviler ile nakledilen rivâyetlerin problem olarak görülmesinin önüne geçmiş ve bu tür rivâyetler mütabaât amacıyla kullanılabilmiştir. Buna ilave olarak incelediğimiz eserdeki rivâyetlerin ahkâma taalluk etmemesi nedeniyle Hatîb el-Bağdâdî'nin bu rivâyetlerde sıhhat şartı aramadığı söylenebilir. Bu noktada *Takyîdü'l-ilm* adlı eserde çokça zayıf râvi/rivâyet

⁵⁵ Ali b. Âsım b. Süheyb (ö.201/816) Yahyâ b. Maîn tarafından yalan uydurmakla itham edilmiş zayıf bir râvidir. Bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-ilm*, 74; İbn Adî, *el-Kâmil*, 7/202; el-Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-kebîr*, 3/220.

⁵⁶ Abdülmelik Abdulaziz b. Cüreyc (ö.150/767) idrâk etmediği kişilerden hadis nakleden *müdelles* bir râvi şeklinde itham edilmekte *mürsel* olarak naklettiği bazı rivâyetleri ise uydurma hadisler içerisinde görülmektedir. Bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-ilm*, 74; İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-merasil*, thk. Şükrullah Nimetullah Kucânî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), 1/131; ez-Zehebî, *Mizanü'l-i'tidal*, 2/574.

⁵⁷ Abdurrahîm b. Harûn (ö.200/815) Dârekutnî tarafından yalan uydurmakla itham edilen *metrûk* bir râvi olarak cerh edilmiştir. Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-ilm*, 78; ez-Zehebî, *Mizanü'l-i'tidal*, 2/532; ez-Zehebî, *el-Mugnî fi'd-duafâ*, 2/392.

⁵⁸ Atâ b. Aclân hadis uydurmakla itham edilen ve aynı zamanda *münkerü'l-hadis* ile tenkit edilen bir râvidir. Bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-ilm*, 81; el-Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-kebîr*, 4/610; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/335; Buhârî, *et-Târîhü'l-kebîr*, 6/476; ez-Zehebî, *el-Mugnî fi'd-duafâ*, 2/435.

⁵⁹ Zeyd el-Ammî hadis uydurmakla itham edilen zayıf bir râvidir. Bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-ilm*, 82; İbn Hibbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn*, 8/386; İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/83.

⁶⁰ Dâvud b. Abdülcabbâr isimli râvi güvenilir olmayan bir râvi olarak tavsif edilmiş, hadis uydurmakla itham edilmiş ve *münkerü'l-hadis* tabiri ile cerh edilmiştir. Bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-ilm*, 90; el-Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-kebîr*, 2/5; İbn Ebî Hâtim, *İlelü'l-hadis* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1985), 6/177; İbn Hibbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn*, 3/418; ez-Zehebî, *el-Mugnî fi'd-duafâ*, 1/219.

⁶¹ Mutarrif b. Mâzin'in zayıf bir râvi olduğu, kendisinden hadis rivâyet etmenin caiz olmadığı belirtilerek aynı zamanda hadis uydurmakla itham edildiği ifade edilmektedir. Bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-ilm*, 107; el-Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-kebîr*, 4/31; İbn Hibbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn*, 17/368; İbn Adî, *el-Kâmil*, c.9, s.615; ez-Zehebî, *el-Mugnî fi'd-duafâ*, 2/662.

bulunduğu ve bu rivâyetlere itibar edilemeyeceği şeklindeki bir yaklaşım gerçeği yansıtmadığı gibi müellifin yönteminin de dikkate alınmadığını gösterecektir.

Kısaca ifade etmek gerekirse râvilerin güvenilirliği mutlak anlamda o rivâyetin sahihliğini göstermediği gibi râvilerin bir veya birkaçının zayıf kabul edilmesi de tikel anlamda o rivâyetin zayıf olduğunu göstermez. “Bu hadis zayıftır, çünkü râvisi zayıftır” şeklindeki bir kanaat, açıkça söylemek gerekirse yüzeysel bir analizden öte bir şey ifade etmez. Zira bir hadisin *sahîh*, *hasen* veya *zayıf* şeklinde nitelendirilmesi tikel bir rivâyet üzerinden yapılacak kadar basit bir iş değildir. Râvinin güvenilirliği sadece tek bir hadisinin sahîhliği ile kabul edilebilecek bir husus olmadığı gibi râvinin zayıflığı da bir veya birkaç hadiste yaptığı hataya bağlanamaz. Sahîh kaynaklar arasında kabul edilen hadis kitaplarında dahi bu tür râvilerin / rivâyetlerin bulunuşu müelliflerin hadislerin sıhhatine yönelik değerlendirmeleri sadece râvileri açısından ele almadıklarını göstermektedir. Bu bağlamda söylenmesi gereken en önemli hususlardan biri de kuşkusuz her bir rivâyetin kendine özgü şartları çerçevesinde değerlendirildiği ve aynı rivâyetin muhtelif tarîklerinin bu değerlendirmelerde son derece etkin olduğu hususudur. Buna ilave olarak muhaddislerin inanç, ibadet ve benzeri konularla ilgili hadisleri değerlendirirken daha titiz, tarih, siyer gibi konuları ele alırken ise daha rahat davrandıkları da söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ağırman, Cemal. “Hadis Kaynaklarını Okuma Yöntemi ve Musanniflerin Dili”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006), 55-106.
- Âşıkkutlu, Emin. “Kızb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/126-128. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Âşıkkutlu, Emin. “Meçhul”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/286-288. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ateş, Ahmed. “el-Hatîb el-Bağdadî ve Takyîd al-İlm Adlı Eseri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1952), 91-103.
- Aydın, Osman. “Râvînin Adâletine İlişkin Hususiyetler Bağlamında Buhârî'nin Hadis Ricâline Yaklaşımı 'el-Câmiu's-Sahîh Özelinde’”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/32 (2017), 741-770.
- A'zamî, Muhammed Mustafa. *Dirâsât fi'l-hadisi'n-nebevî*. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1980.
- Bağdâdî, Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Takyîdü'l-İlm*. Beyrut: Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, 1974.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *ed-Duafâ'u's-Sağîr*. thk. Ebû Abdullâh Ahmed b. İbrahim b. Eb'l-Ayneyn. 4 Cilt. Dimyat: Mektebetü İbn Abbâs, 2005.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. Riyâd: Beytül'Efkâr ed-Düveliyye, 1998.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *et-Tarîhü'l-evsat*. thk. Teysîr b. Sa'd, Yahyâ b. Abdullâh. 4 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 2005.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *et-Târîhü'l-kebîr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2008.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b Fadl b. Behrâm. *es-Sünen*. ed. Huseyn Selîm Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Muğnî, 2000.
- Dayhan, Ahmet Tahir. *Buhârî'ye Yöneltilen Bazı Tenkitler*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Demir, Mahmut - Özafşar, Mehmet Emin. “Zayıf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/157-160. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

- Doğanay, Süleyman. "Bid'atçılıkla Tenkid Edilen Buhârî Ravileri". *Bilimname: Düşünce Platformu* 28 (2015), 27-54.
- Düzenli, Muhittin. "Zayıf Hadisin Epistemik Değeri". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/1 (2018), 187-207.
- Efendioğlu, Mehmet. "Münker". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/13-14. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Erul, Bünyamin. "Tedlîs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/262-264. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Hatiboğlu, Mehmet Said. "Müslüman Âlimlerin Buhârî ve Müslim'e Yönelik Eleştirileri". *İslâmi Araştırmalar* 10/1-2-3 (1997), 1-14.
- Heck, A. Kadir. "Yazının İslâm Medeniyetindeki Epistemolojik Sorunu: Hatîb Bağdadi'nin (ö 463/1071) Takyîdü'l-ilm'i". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/4 (01 Ağustos 2004), 225-248.
- Itr, Nureddin. *Menhecü'n-nakd fî 'ulumi'l-hadis*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1978.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah. *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavved. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Arrâk, Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdirrahman. *Tenzîhu's-şerâti'l-merfûa ani'l-ahbâri's-şenâti'l-mevdû'a*. thk. Abdulvahhâb Abdullatîf-Abdullah Muhammed. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1399.
- İbn Dakiku'l-İyd, Ebû'l-Feth Muhammed İbn Ali. *el-İktirâh fî beyâni'l-istilâh ve mâ udîfe ilâ zalike mine'l-ehâdîsi'l-ma'dûdeti fî's-sihâh*. Bağdat: Matbaatü'l-İrşâd, 1982.
- İbn Ebî Hâtim. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1952.
- İbn Ebî Hâtim. *İlelü'l-hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1985.
- İbn Ebî Hâtim. *Kitâbü'l-merasil*. thk. Şükrullah Nimetullah Kucânî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Lisanü'l-mizan*. thk. Abdulfettah Ebû Gudde. 10 Cilt. Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *Hedyü's-sari mukaddimetu Fethi'l-bari bi-şerhi Sahihi'l-Buhari*. thk. Abdülkadir Şeybe el-Hamdî. Riyad, 2001.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî. *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*. thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi. Riyâd: Dâru's-Sümeiyî, 2000.
- İbn Maîn, Ebû Zekeriyâ Yahyâ. *Suâlatu İbni'l-Cuneyd*. thk. Muhammed b. Ali el-Ezherî. Kahire: el-Fârûkû'l-Hadîse, 2007.
- İbn Maîn, Ebû Zekeriyâ Yahyâ. *Târîhu İbn Maîn (Rivâyetu'd-Dûri)*. thk. el-Abbâs b. Muhammed ed-Dûrî. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fârûk, 2013.
- İbn Şahin, Ebu Hafs Ömer b. Ahmed b. Osman el-Bagdadi. *en-Nasih ve'l-mensuh mine'l-hadis*. thk. Semîr b. Emîn ez-Zuheyri. Zerka: Mektebetü'l-Menâr, 1998.
- İbnu'l-Kayserânî, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Tâhir b. Alî b. Ahmed el-Makdisî. *Zahîratu'l-Huffâz mine'l-Kâmil'l-İbni'Adiyy*. thk. Abdurrahman el-Feryevâî. 4 Cilt. Riyâd: Dâru's-Selef, 1996.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî. *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî. *el-Mevdû'ât*. thk. Abdurrahman Muhammed Osman. Medine, 1968.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Salâh eş-Şehrezûri. *Ulûmü'l-hadis*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1986.

- Köktaş, Yavuz. "Müslim'in Sahîh'ine Yapılan En Eski Tenkid: Ebu'l-Fadl El-Herevî'nin İlelu'l-Ahâdîs Fî Kitâbi's-Sahîh Li-Müslim Adlı Eserinin Takdim ve Tercümesi". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/3 (2005), 29-56.
- Luveyn, Ebû Ca'fer Muhammed b. Suleymân b. Habîb el-Esedî. *el-Cuz'*. thk. Ebû 'Abdurrahmân Mes'ad b. 'Abdulhamîd es-Sa'denî. Riyad: Edvâ'u's-Selef, 1997.
- Melîbârî, Hamza Abdullah. *Hadis Usulüne Yeni Yaklaşımlar*. çev. Muhittin Düzenli, Ayhan Ak. İstanbul: İnsan Yayınları, 2013.
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman. *Tehzîbu'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Mizzi, Ebû'l-Haccâc Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman. *Tuhfetü'l-eşrâf bi-ma'rifeti'l-etrâf*. Bombay: Dârü'l-Kayyime, 1966.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-sahîh*. Riyâd: Beytü'l-Efkâr ed-Düveliyye, 1998.
- Özcan, Kemal. "Buhârî ve Müslim'in Sahîhleri Hakkında Farklı Görüşler". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2014), 215-244.
- Suyûtî, Celeleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir. *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*. thk. Muhammed Avvâme. Medine: Dâru'l-Yusr, 2016.
- Şulul, Kasım. "Hadîsin İlk Yazılı Kaynakları veya Takyîdü'l-İlm Meselesi". *Hadis ve Siyer Araştırmaları = Hadith and Sira Studies* 1/1 (2015), 185-200.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. Riyâd: Beytü'l-Efkâr ed-Düveliyye, 1998.
- Turhan, Halil İbrahim - Taş, Mustafa. "Buhârî'nin Ehl-i Bid'at Râvileri ile İlgili Metodu". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2016), 69-116.
- Ukaylî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Amr. *ed-Du'afâu'l-kebîr*. thk. Abdulmut'î Emîn Kal'acî. Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1984.
- Yücel, Ahmet. *Başlangıçtan Günümüze Hadis Usulü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2009.
- Yücel, Ahmet. *Hadîs İstılâhlarının Doğuşu ve Gelişimi Hicri İlk Üç Asır*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.
- Yücel, Ahmet. *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- Yücel, Ahmet. "Hadislerin Yazılmasıyla İlgili Rivayetlerin Tenkit ve Değerlendirilmesi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16-17 (2014), 91-121.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-Mugnî fi'd-duafâ*. Haleb: Dârü'l-Maârif, 1971.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Mizanü'l-i'tidal fî nakdi'r-ricâl*. thk. Muhammed Rıdvan. 5 Cilt. Dimeşk: Mu'essesetü'r-Risâle, 2009.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. 18 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2006.

STRUCTURED ABSTRACT

The problem of the weakness of hadith narrations has been the subject of serious discussions in the history of Islamic science and culture from the classical period to the present. These discussions are centered on the knowledge/evidence value of weak hadiths as well as the authentic-weakness of the hadiths and the criteria to be considered in this distinction. This ancient problem is still being discussed today as it was discussed in the classical period. At the same time, the concept of weak hadith in methodology of hadith has become a concept that is sacrificed to personal convictions from time to time. The concept of weak hadith in methodology of hadith has been de-fined as "transmissions that do not meet at least one of the criteria required for valid report hadith (sahîh) or hasan (beautiful) hadiths". Although the existence of these conditions in the narrations can be understood by examining the narration from many aspects, it can be said that the weakness of a hadith is starting from the classical definition mostly related to the narrator who conveys that narration. Indeed, the authenticity of a narration basically depends on the honesty (‘adâla) and verification (dabt) of a hadith transmitters. In this context, the most important question is to be answered is whether the acceptance of the narrator as weak will weaken the narration he conveys and whether all the narrations he conveys are within this scope. Undoubtedly, the fact that a narrator is considered weak does not mean that all his narrations are weak. We can say that such an approach is not suitable for the methods of the authors of the classical period, and that a narrator who is considered as weak may find narrations that are considered acceptable. It is possible to see that weak narrators and the narrations transmitted by these narrators are employed in the works of el-Khatîb al-Baghdâdî too. When we examine the work named Takyîd al-‘ilm, which is devoted to the subject of writing the hadiths, it is seen that he included the narrators who were evaluated as extremely weak in terms of methodology of hadith and the narrations transmitted from these narrators, and did not make the slightest assessment of the authenticity of the narrations. Although we have the opportunity to say that the work aims to compile all the narrations for the writing of the hadiths without discriminating between the authentic and weak ones, and therefore, includes such narrations, the author did not make any explanation about this in the introduction or the content of his work. In fact, this approach of el-Khatîb al-Baghdâdî, who wrote works related to almost every subject of methodology of hadith, is not much different from the authors of other hadith collections. As a matter of fact, the presence of such narrators even in hadith books, which are accepted as the most authentic sources, shows that the authors do not consider the authenticity of hadiths only in terms of their narrators. One of the most important points to be mentioned in this context is undoubtedly that each narration is evaluated within the framework of its own specific conditions and that chains of the same transmission are extremely effective in these evaluations. In addition to this, it can be said while the hadiths were more meticulous when evaluating them in relation to faith, worship and similar subjects; life of the prophet they were more comfortable when dealing with subjects such as history and sirah. To this, it is necessary to add the fact that some of the authors act contrary to the method adopted, or fail to show due diligence. The reason is that the process of determining the authenticity of hadiths is a subjective phenomenon. While some of the narrators are considered weak according to a muhaddith/scholar, they can be considered as reliable transmitter(s) according to another person. In addition, sometimes the narrations containing a weak narrator can be used by the author for the purpose of text-related appendage (mutâba‘a) with other authentic narrations on the subject. To put it briefly, seeing the narrator as weak in terms of discrediting and accreditation (jarh wa-ta‘dil) does not necessarily reveal that the hadith is also weak. When faced with such a situation, other variants of the hadith should be taken into account and the narration should be evaluated in its entirety. It is an impulsive and superficial approach to judge the soundness or weakness of a narration in a particular sense, with only the weakness of the narrator. The authors of the third century Hijri also handled the narrations within this framework. It is seen that this approach continued after the third century of the hijra and until el-Khatîb al-Baghdâdî came, many authors did not see any problem in employing the narrations conveyed by weak narrators -within certain conditions- in their works.